

Спіралі нашого досвіду

ІРИНА ЦЮК

31 БЕРЕЗНЯ 2025

Коли Маріо Варгас Льяоса вперше приїхав до Іспанії наприкінці 1950-х років, то зрозумів, що не читав ніяких сучасних іспанських письменників — зокрема через поширене в Південній Америці упередження, що все опубліковане «там» просякнуте франкізмом. Саме тому його вразив роман Кармен Лафорет «Ніщо», де вона описує спротив проти обмеження свободи, нехай і негучний, невидовищний, внутрішній.



«Ніщо» Кармен Лафорет. Фото із сайту видавництва «Комора»

Лафорет випишує нову для повоєнної іспанської літератури героїню — ту, яка хоче пізнавати життя за власними правилами, навіть якщо вона цих правил поки що не вигадала. Її пошуки розгортаються в контексті доволі традиційного для літератури першої половини ХХ століття конфлікту між селом і містом: Андреа, протагоністка роману, покидає провінцію заради Барселони не так через якісь грандіозні плани, як через брак свободи. Її головна мета — здобути простір для подальших життєвих виборів.

У Барселоні живуть родичі дівчини, чию квартиру на вулиці Арібау вона згадує з ніжністю. Проте дитячі спогади — це одна річ, а доросле усвідомлення — зовсім інша, тож нові враження від міста виявляються скоріше гнітючими. Змінилася країна, змінилося життя родини: «Так я і стояла, оточена похмурими видовженими постатями, тоскними й безрушними, ніби свічки на сільських поминках». Схожі асоціації виникатимуть у героїні й далі: отоманка, на якій вона спить у родичів, нагадуватиме труну, а бабуся, яка ночами блукає квартирою, скидатиметься на привида.

Імовірно, таку образність зумовлює епоха, адже коли йдеться про тогочасну іспанську літературу, то на думку неминуче спадає повоєнний стиль *tremendismo* (від *tremendo* — колосальний, жажливий), що не тільки реагує на страхіття війни, а й надихається бароковими макабресками. Тексти цього стилю наголошують на гротеску й жорстокості, придивляючись до того, як у героях під зовнішнім впливом прокидаються найтемніші риси. Утім, Лафорет, хоч і не намагається заплющувати очі на навколишній занепад, зміщує фокус із насилля на надію. Життя з родичами в Барселоні одразу виявляється не таким, яке вимріяла собі Андреа, — але й вона сама не «спрагла ласки сирітка», якою її хотіла бачити тітка Ангустіас, що на початку роману не давала дівчині й кроку ступити без нагляду. Враження героїні від таких прогулянок вкрай прикрі: тітка обирає не тільки одяг (якого Андреа соромиться), а й маршрут — тобто відбирає в дівчини можливість вирішувати, куди йти, чи просто безцільно блукати. Згодом Ангустіас назве племінницю «демоном непокори».

Через те, що протягом роману Андреа дорослішає та змінюється, «Ніщо» вважають також і романом виховання. Щоправда, зазвичай у таких романах ідеться про подолання перешкод і активне відкидання нав'язаних правил, натомість Андреа — не рушійна сила сюжету, а насамперед спостерігачка. Це розуміє і вона сама: «Мені випала маленька й підла роль споглядачки, і не можна від неї звільнитися». Щойно переїхавши на вулицю Арібау, вона занурюється у герметичний світ своїх родичів: «Мої інтереси помалу відходили на другий план, бо я сприймала тільки життя, яке вирувало в квартирі на Арібау, і віддавна вже не згадувала ні про себе, ні про власні бажання. Більше не мали значення ні запахи місяців, ні мрії про майбутнє, зате дедалі важливішими ставали жести Глорії, недомовки й мовчанки Романа. Мабуть, звідти й узявся той несподіваний туск». Ця зануреність у життя інших іще

підсилюється, коли Андреа переїздить із горища в колишню кімнату тітки, через акустичні особливості якої чує всі сварки, бійки та навіть перешіптування. Спілкування з подругою Еною стає порятунком від символічної в'язниці, де героїня приречена спостерігати за чужими чварами. Утім, коли вона наративізує життя своєї родини, то здобуває суб'єктивність: ми бачимо квартиру на Арібау її очима, слухаємо її іронічну, а водночас ніжну оповідь, яка не дає цій історії перетворитись на хроніку безвиході й занепаду. Протягом роману Андреа вчиться не просто розуміти, а й приймати суперечності в інших людях, зокрема і своїх родичах.

Щасливі фінали й не мусять бути екстатичними.

У романі Лафорет шлях до саморозуміння починається зі спостереження за іншими. Цікаво, що Андреа розуміє, що поки події тривають, однозначність неможлива. І від того, що її історія — про дорослішання, а відповідно й про постійні зміни, це усвідомлення стає ще цікавішим. Лафорет фіксує не тільки те, як змінюється життя героїні, а і її світоглядні трансформації; вони ж виявляються не прямолінійними, а спіралевидними: Андреа, набувши нових знань і досвідів, відновлює в собі прагнення до відкриттів і нових можливостей, та цього разу воно більш зріле. Роман починається з того, що дівчина передчуває цікаву пригоду та почувається вільною, вирушаючи в Барселону, а завершується її планами виїхати до Мадрида; і хоча героїня позбулася ілюзій, майбутній переїзд усе-таки наповнює її відчуттям свободи — не таким беззастережним, як раніше, зате вкоріненішим у реальності.

В автофікційному тексті Лейли Каламуїч «Call me Esteban» трапляється щось схоже: шлях оповідачки теж по-своєму закільцьований. Ще дитиною вона втікає від війни в Боснії в сербський Шід, а згодом повертається додому; та через понад десять років наважується знову поглянути на місто, яке врятувало її маленьку, але в дорослої викликає чимало суперечливих думок. Повернення в минуле дає їй змогу ясніше зрозуміти себе.

Рух у романі Елейн Краф «The Princess of 72nd Street» теж спіралевидний: протагоністка на ім'я Еллен поділяє життя на періоди із «сяйвом» та без нього. Те, що героїня називає «сяйвом», інші вважали би психозом або манією. Періоди, сповнені його, здаються мало не магічними; всі, кого Еллен зустрічає в цей час, отримують якісь казкові характеристики; та й сама вона стає принцесою 72-ї вулиці, яка піклується про своїх підданих. Якщо Андреа так цікавиться мешканцями вулиці Арібау, що забуває про себе, то Еллен, занурюючись у «сяйво» дедалі глибше, 72-гу вулицю починає вважати продовженням себе. Проте улюблений стан героїні аж ніяк не стабільний і лякає інших — не тому, що вони хвилюються за неї, а через те, що її

поведінка їх бентежить, іноді навіть обтяжує: «Припускаю, що вони вважають мене шаленою, але я знаю, що відбувається на якомусь іншому рівні». Утім, цей дискомфорт зумовлений насамперед тим, що решті персонажів роману теж бракує стабільності, врешті-решт у цій історії збожеволіє навіть психіатр. Інші герої, які час від часу з'являються в житті Еллен, теж рухаються по своїх колових орбітах. Одного разу всі вони зберуться разом, і це буде одна з найгротескніших сцен роману: колишній чоловік героїні кусатиме всіх, хто не розумітиме його мистецтва, один із колишніх коханців розказуватиме, що знайшов себе у служінні іншим, надихаючи на пошуки сенсу буття її знайому подружню пару, а сама пара тим часом якраз плануватиме розлучення. Краф ніби запитує: а хто тут взагалі не шалений?

Зрештою «с'яйво» для Еллен перетвориться радше на ясність, втратить казкову чарівність, проте здобуде зв'язок із реальністю. На початку тексту її манія наповнена соковитими кольорами, у фіналі ж на неї чекають проблиски надії та розуміння, не такі яскраві, але значно тривкіші. Як і Андреа, Еллен наприкінці романного шляху стає значно менш екзальтованою — але так звані щасливі фінали й не мусять бути екстатичними.

ІРИНА ЦЮК

31 БЕРЕЗНЯ 2025

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in </home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php> on line **284**